

УДК 338.23:334.012.64

О.А. Кравченко, канд. екон. наук, доц.,
Р.А. Португальська, магістр,
Одес. нац. політехн. ун-т

ФОРМУВАННЯ ОСНОВНИХ ПРІОРИТЕТІВ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

О.А. Кравченко, Р.А. Португальська. **Формування основних пріоритетів державної підтримки малого бізнесу в Україні.** Проаналізовано фактичний рівень та проблеми, вивчено зарубіжний досвід державної підтримки малого бізнесу, розроблено пропозиції пріоритетних напрямків державної підтримки малих підприємств в Україні шляхом забезпечення ринків збуту, формування ефективної інформаційної і нормативно-правової бази, створення сприятливого фінансово-кредитного середовища, підготовки кадрів у сфері підприємницької діяльності.

Е.А. Кравченко, Р.А. Португальская. **Формирование основных приоритетов государственной поддержки малого бизнеса в Украине.** Проанализирован фактический уровень и проблемы, изучен зарубежный опыт государственной поддержки малого бизнеса, разработаны предложения приоритетных направлений государственной поддержки малых предприятий в Украине путем обеспечения рынков сбыта, формирования эффективной информационной и нормативно-правовой базы, создания благоприятного финансово-кредитного климата, подготовки кадров в сфере предпринимательской деятельности.

E.A. Kravchenko, R.A. Portugalskaya. **Formation of the basic priorities of the state support of a small-scale business in Ukraine.** Actual level and problems are analyzed, foreign experience of the state support of a small-scale business is studied, suggestions of priority directions of the state support of small enterprises in Ukraine as to the formation of effective standard-legal base, information support, provision of commodity markets, financial-credit maintenance, professional training in the sphere of entrepreneurship, are developed.

Невід'ємною складовою ринкової системи є мале підприємництво. Малий бізнес у всьому світі підтримує високий рівень конкуренції, впливає на стабілізацію зростання цін на ринку, динамічно задовольняє різноманітні потреби споживача, володіє великим творчим потенціалом і наповнює ринок новими видами товарів, знімає соціальну напруженість і скорочує існуюче безробіття шляхом створення нових робочих місць. Так, в країнах Євросоюзу на малих підприємствах з чисельністю до 50 чоловік працює 67 мільйонів осіб або більше 50 % усього зайнятого населення. При цьому мікропідприємства з чисельністю до 10 осіб забезпечують 30 % усієї зайнятості в приватному секторі, хоча середній розмір цих підприємств складає дві особи [1]. На жаль, практика господарювання малих підприємницьких структур в Україні свідчить, що вони поки не стали могутнім сегментом вітчизняної економіки. Не дивлячись на загальну тенденцію до збільшення кількості малих підприємств, частка малого бізнесу в обсязі реалізованої продукції України складає 16,3 %, а збиток отримує 37,3 % малих підприємств [2]. Така ситуація майже не змінюється декілька років поспіль. Змінити ситуацію можна шляхом впровадження державної системи підтримки малого підприємництва, яка передбачає формування державними структурами правових, економічних та організаційних умов сприяння малому бізнесу, створення відповідних стимулів. При цьому об'єктами державної політики повинні стати реальні потреби та інтереси суб'єктів малого бізнесу.

Наукові праці та публікації останніх років надають вагомого значення розв'язанню проблем державної підтримки малого бізнесу [3...5]. Усі автори сходяться на думці, що державна підтримка малого бізнесу в Україні, як правило, обмежується політичними заявами та ухваленням законодавчих актів, які не виконуються. Наприклад, у Постанові Кабінету Міністрів України № 404 від 03.04.1996 "Про Концепцію державної політики розвитку малого підприємництва" викладені найбільш важливі та пріоритетні напрямки державної політики у сфері малого підприємництва, серед яких: формування нормативно-правової бази,

удосконалення податкової політики, створення сприятливого фінансово-кредитного середовища, інформаційне забезпечення діяльності, впровадження передових технологій та інновацій, стимулювання зовнішньоекономічної діяльності, підготовка та перепідготовка кадрів [4]. Однак для впровадження даної концепції не розроблено методів її реалізації, що стало основним завданням цього дослідження щодо створення першочергових, найбільш вагомих засад державної підтримки малого бізнесу шляхом створення доступної, оперативної та достовірної системи інформаційного забезпечення малого бізнесу, формування стабільної та ефективної нормативно-правової бази, надання державних гарантій в сфері фінансово-кредитного сприяння, створення надійних ринків збуту, підготовки кадрів в сфері підприємницької діяльності.

Формування взаємоузгодженої та цілісної нормативно-правової бази — найголовніша передумова ефективного розвитку малого підприємництва. На сьогодні Україна має велику кількість нормативних актів, значна частина яких регулює саме підприємницьку діяльність. Основними документами є Закони України “Про підприємництво”, “Про господарські товариства”, “Про державну підтримку малого підприємництва”, Указ Президента України “Про усунення обмежень, що стримують розвиток підприємницької діяльності” тощо. Проте нормативне регулювання підприємницької діяльності залишається надто складним. Нагромадження зайвих регулюючих документів значно ускладнює як початок, так і здійснення підприємницької діяльності [6]. Малому підприємцю, який тільки збирається почати свою діяльність або планує її розвивати, важко розібратися у своїх правах та обов’язках. Альтернативним рішенням може стати створення спеціальних брошур або довідників, Інтернет-сторінок, написаних доступною мовою, які містять основні положення, що регулюють діяльність малих підприємств. Єдине джерело дозволило б заощадити час і гроші підприємцям і, отже, є одним з методів інформаційної підтримки малого підприємництва.

На практиці така брошура під назвою No-Nonsense Guide успішно застосовується у Великобританії з 2003 р. як засіб допомоги починаючим підприємцям і пояснює юридичні аспекти відкриття власного бізнесу, а також висвітлює правила і норми, які можуть вплинути на бізнес, що розвивається: починаючи від придбання нових приміщень і закінчуючи наймом на роботу [7]. Спроба створити довідник підприємця була зроблена Сумською обласною державною адміністрацією у 2007 р. [8]. Довідник був опублікований на офіційному сайті адміністрації та включав такі розділи, як державна реєстрація суб’єктів підприємницької діяльності, ліцензування господарської діяльності, інфраструктура підтримки підприємництва Сумської області, а також списки місцевих державних та комерційних установ, що є корисною інформацією для початківців. Однак, довідник більше не обновлявся, як і Інтернет-представництво адміністрації.

Важливим напрямком підтримки малого бізнесу є система інформаційно-консультаційних послуг для підвищення професійного рівня підприємців. Джерелом інформації можуть виступати інформаційні організації-провайдери, орієнтовані на малий бізнес, проте частка таких фірм на ринку зовсім мала. До того ж, малий бізнес не завжди має фінансові можливості для отримання платних послуг цих провайдерів. Іншим джерелом інформації є органи державної влади, які повинні створювати сучасні інформаційні системи та інструменти оперативного доступу всіх категорій малого підприємництва до цих систем. На жаль, інфраструктура державного інформаційного забезпечення слабо розвинута в Україні. Такі прості методи розповсюдження інформації, як веб-сайти, брошури та спеціальні віконця, ще не стали загальною практикою у нашій країні, як це вже відбулося у Євросоюзі [9].

У рамках проблеми інформаційного забезпечення малого підприємництва ключовою проблемою є відсутність необхідної і своєчасної інформації щодо питань оподаткування і його поточних змін. Для збору нової інформації про податки малі підприємства витрачають багато часу і сил. Складається враження, що органи влади, і в першу чергу податкова інспекція, свідомо відмовляються надавати законодавчо-нормативну інформацію, тому що це відповідає економічним інтересам самих фінансових і податкових служб.

Для надання допомоги малому підприємництву у справі виконання своїх обов'язків перед державою ефективними є організація семінарів та тренінгів, що вже набуло поширення у Данії, Естонії, Литві, Іспанії та Швеції. В Італії органи місцевої влади проводять також відеоконференції з метою повідомлення та роз'яснення поточних змін в оподаткуванні. Данія запропонувала своїм підприємцям навіть можливість передплати листів електронною поштою, в яких приводяться всі зміни в податковому законодавстві або йдеться про інші питання в залежності від персонального профілю користувача [9].

Особливо заслуговує на увагу практика надання письмового підтвердження та роз'яснення податкових законів. Так, в Італії податковий закон № 212/2000, розділ 11, дає платникам податків право безкоштовно отримати наперед думку Італійської Податкової служби у письмовому вигляді, коли існують об'єктивні неясності щодо правильної інтерпретації права [10].

Достовірна інформація, особливо щодо податкового законодавства, є важливим ресурсом для малих підприємств, а своєчасне надання відповідних даних державними органами влади — одним з головних методів підтримки малого бізнесу. Особливо актуальним це питання постає у зв'язку з прийняттям 02.12.2010 в Україні нового Податкового кодексу обсягом 643 сторінки, який однозначно викличе багато питань у малого підприємця, як досвідченого, так і початківця. З цього приводу органам місцевої влади необхідно розробити дієву систему надання роз'яснень щодо податкових норм, орієнтованих саме на малий бізнес, яка звільнила б від додаткових витрат часу та коштів на опрацювання Податкового кодексу, окремі розділи якого виявляються дуже складними для розуміння.

Однією з великих проблем малого бізнесу є часта зміна законодавчих документів, зокрема податкових норм. Тільки малі підприємства розібралися з одним нововведенням, як в силу вступає інше. Поширеною є також практика введення нових положень “заднім числом”. На відміну від великих підприємств, малий бізнес не має достатньо коштів, штатів та часу на моніторинг законодавства. Тому держава повинна звести до мінімуму поточні зміни у нормативно-правових актах.

Показовою є практика Великобританії, де встановлено два дні на рік — 6 квітня та 1 жовтня, коли набирають чинності всі нові правила та норми, що стосуються діяльності суб'єктів господарювання [9]. До того ж, на початку року міністерства зобов'язані публікувати щорічний звіт, у якому вказано перелік запланованих на поточний рік законодавчих змін, так що підприємства проінформовані заздалегідь — щонайменше за 12 тижнів щодо нововведень, і мають змогу пристосуватися до них. В результаті відпадає потреба у моніторингу законодавства для підприємств, а також це дає додаткову можливість законодавцям ще раз обміркувати своє рішення, якщо вони побачать величезний сукупний тягар нововведень. Однак цей позитивний досвід майже неможливо втілити в життя на даному етапі розвитку України, враховуючи часті політичні зміни в країні та нерегулярну роботу Верховної Ради.

Малі підприємства потребують фінансово-кредитної підтримки держави, що зумовлено браком стартового капіталу та незначною кількістю оборотних коштів. Важливим джерелом фінансування розвитку малого бізнесу є мікрокредитування за участі банківських та небанківських структур. Треба зауважити, що українські банки прискіпливо ставляться до представників малого бізнесу і, незважаючи на численну рекламу щодо вигідних умов для малих підприємців, не охоче надають кредити. Довгострокові кредити взагалі важко отримати.

Особливої уваги заслуговує німецький досвід щодо організації роботи з фінансування стартових малих підприємств, адже саме на стадії становлення нового підприємства питання фінансування є найактуальнішими. В Німеччині реалізується програма стимулювання заощаджень для створення власної справи, відповідно до якої спеціальна фінансово-кредитна установа надає кредити у розмірі до 100 тис. € терміном до 20 років [9]. Впродовж 10 років позичальники звільняються від погашення заборгованості за кредитом, а впродовж перших двох років після десятирічного терміну — не сплачують процентів за користування кредитом, оскільки держава відшкодовує ці кошти.

В Україні, враховуючи національні особливості ведення бізнесу, доцільно здійснювати державну підтримку кредитних ліній на більш короткий період. Це дозволить уникнути штучних ситуацій, коли по завершенню перших десяти років користування кредитом позичальники збанкрутіли та провели офіційну процедуру ліквідації підприємства з метою ухилення від повернення позики, як це спостерігалось у 90-ті роки ХХ ст., коли було запроваджено податкові канікули на три роки.

Ще одним напрямком підтримки малого бізнесу є забезпечення ринку збуту державними замовленнями, особливо в процесі проведення торгів, коли малий бізнес потрапляє у не вигідне становище у порівнянні з великим бізнесом. Існує безліч бар'єрів, які відштовхують малих підприємців від участі в тендерах: труднощі отримання інформації, недостатні знання щодо процедури тендерів, великий розмір договорів, дуже малий період на підготовку пропозиції, витрати на підготовку пропозиції (більша частина витрат є умовно-постійними, тому малі підприємства несуть несумірно високі витрати у порівнянні з великими підприємствами), високий адміністративний тягар. Крім того, на державному рівні існує практика надання великих за розміром замовлень, для яких малі підприємці просто не мають виробничих потужностей.

Одним з напрямів державної підтримки малого бізнесу повинна стати організація професійного навчання за спеціальністю "мале підприємництво". У сфері малого бізнесу працює більше 2 млн осіб, або близько 24 % найманих працівників, і ця кількість буде зростати із року в рік. Однак освітній процес в Україні побудований за такою системою, яка розрахована на широкі кола населення й припускає вивчення буквально всіх економічних дисциплін, але для особи, що бажає займатися саме малим бізнесом, необхідна більш вузька спеціалізація [3]. Відсутність відповідних знань призводить до того, що керівники малих підприємств не в змозі сформувати ефективну структуру управління та контролювати виконання поставлених завдань. Як наслідок, в кращому випадку стримується подальший розвиток і підвищення ефективності малого бізнесу, а в гіршому — підприємства просто вмирають.

Держава в процесі розбудови малого бізнесу повинна зайняти більш активну позицію та забезпечити найбільш вагомими напрямками його державної підтримки — це спрощення нормативно-правової бази діяльності малих підприємств, інформаційне забезпечення малого бізнесу, залучення малих підприємств до виконання великих державних замовлень, фінансова підтримка стратегічних проектів розвитку малих підприємств, підготовка вузько спеціалізованих кадрів для здійснення дрібної підприємницької діяльності (див. рисунок).

Спрощення нормативно-правових актів та їх адаптацію до потреб користувачів необхідно здійснювати шляхом перевірки якості юридичної мови, перш ніж закон набуде чинності, щоб малі підприємства могли з ним легко працювати. Для цієї мети потрібно залучати юристів-лінгвістів. Судячи з численних заплутаних і двозначних формулювань, які стали невід'ємною частиною вітчизняного законодавства, країні вкрай не вистачає таких фахівців.

Доступ малих підприємств до інформації можна забезпечити багатьма шляхами: надання персональних консультацій, проведення семінарів, розсилання листів електронною поштою, публікація брошур та довідників. Найцікавішим та найбільш практичним інструментом можуть стати інформаційні кластери. Під кластером розуміють клас споріднених (тих, що формують схожу за якимось властивостями групу) об'єктів серед якоїсь множини. Доцільно створити кластери інформації щодо усіх аспектів діяльності малих підприємств, починаючи від процедури реєстрації і закінчуючи загальною податковою базою.

Розв'язанням цієї проблеми є створення єдиного веб-порталу, на якому б знаходилися усі норми та правила, що регулюють діяльність малих підприємств. Для цього необхідно на законодавчому рівні визначити фінансові джерела розвитку мережі загальнодоступного інформаційного забезпечення для малих підприємств. Повноваження щодо управління та координації інформаційного забезпечення необхідно надати Державному комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, який в свою чергу доручив би Податковій інспекції та іншим державним органам за галузевою спеціалізацією розробити відповідні інформаційні кластери за своїм напрямком діяльності та передбачити штрафні санкції для

державних установ, які несвоєчасно або не в повному обсязі викладають інформацію у свій кластер.

Розв'язання проблеми розширення ринків збуту для малих підприємств є розподіл великих договорів за державним замовленням на субпідряди і розподіл їх між окремими фірмами, що співпрацюватимуть з підприємцем, який виграв тендер на координацію всього проекту. Це значно полегшить доступ до тендерів малим підприємствам як кількісно (розмір підряду може краще відповідати виробничим потужностям фірми), так і якісно (зміст підряду може краще відповідати спеціалізації фірми). До того ж, роздрібнення договорів і, як наслідок, відкриття тендерів для участі в них малого бізнесу приводить до розширення конкуренції. Така організація проекту, з одного боку, спрощує участь малих підприємств у тендерах, а з іншого боку, звільняє державу від проблем координації окремих підрядів між собою.

Розвиток системи державної підтримки малого підприємництва в Україні

Фінансово-кредитна підтримка малого бізнесу може виконуватися через створення банків розвитку малого бізнесу, які виконували б функцію перерозподілу коштів державного бюджету, виділених на підтримку малого бізнесу, або кредитних ресурсів міжнародних організацій-донорів: Всесвітнього банку, Європейського банку реконструкції і розвитку, різноманітних інвестиційних фондів. При цьому можна залучати до участі у процесі кредитування комерційні банки та інші кредитні організації, які б працювали як банки-посередники в межах країни.

Приведений досвід мікрокредитування можна використати на вітчизняному ринку у видозміненій формі. Зрозуміло, що надавати кредити на 20 років можуть собі дозволити тільки уряди високорозвинених країн, які мають відповідні фінансові ресурси. В Україні спостерігається брак бюджетних коштів. Тому необхідно поряд з державними фондами залучати до мікрокредитування комерційні структури, встановити термін позики не більше 3...5 років, впровадити гарантійне забезпечення, видавати кредити не одноразовою сумою, а поетапно, регулярно проводити контроль за використанням коштів, в разі необхідності —

вносити корективи, що забезпечить можливість передбачити фіктивні банкрутства підприємств.

Також потребує розв'язання проблема відсутності якісних освітніх послуг, розрахованих на майбутнього приватного підприємця або представника малого бізнесу, в зв'язку з чим державі доцільно фінансувати створення короткострокових якісних курсів для працюючих підприємців в галузі управління, планування, фінансування, постачання та збуту продукції.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що найбільшими проблемами малого бізнесу сучасного періоду в Україні, що потребують першочергового розв'язання на рівні державних програм, є надання достовірної інформації підприємцям про умови діяльності, забезпечення стабільності цих умов, формування зрозумілого і передбачуваного податкового законодавства, надання фінансово-кредитних преференцій малим підприємствам з боку держави, але без законодавчого вирішення проблем корумпованості, тінізації економіки будь-які заходи підтримки малого бізнесу не будуть мати успіху ні в забезпеченні успішної діяльності малих підприємств, ні в процесі бюджетних надходжень, що є завданням подальших досліджень механізмів сприяння розвитку малого бізнесу.

Література

1. European SMEs under pressure: Annual report on EU small and medium-sized enterprises 2009 / European Commission. — Brussel, 2010. — 57 p.
2. Діяльність малих підприємств: Стат. зб. — К.: Держкомстат України, 2009. — 181 с.
3. Покатаєва, О.В. Державна підтримка малого бізнесу / О.В. Покатаєва // Менеджер: Вісн. Донец. держ. ун-ту упр. — 2007. — № 2 (40). — С. 167 — 174.
4. Хурса, М.М. Мале підприємництво: економічно-організаційні аспекти діяльності: моногр. / М.М. Хурса. — Полтава: РВВ ПУСКУ, 2009. — 220 с.
5. Адамов, І. Малий бізнес України: дороговкази поступу: моногр. / І. Адамов. — Донецьк: Юго-Восток, 2008. — 275 с.
6. Нечаєв, В.П. Аналіз основних положень державної політики щодо підтримки малого бізнесу / В.П. Нечаєв, А.К. Андрюшко // Вісн. Криворіз. екон. ін.-ту / КНЕУ. — 2010. — № 1 (21). — С. 26 — 28.
7. No-Nonsense Guide to Government Rules and Regulations in Starting and Growing a Business // Invest in Northern Ireland. — 2010. — № 10. — 32 p.
8. Довідник підприємця. — Суми: Сумс. обл. держ. адміністрація. Голов. упр. економікою, 2007. — 134 с.
9. Models to reduce the disproportionate regulatory burden on SMEs. Report of the Expert Group / European Commission. Enterprise and Industry Directorate General. — Brussel, 2007. — 59 p.
10. Disposizioni in materia di statuto dei diritti del contribuente, Legge 27 luglio, n. 212 // Gazzetta ufficiale (Italy). — 2000. — № 177, 31 luglio. — P. 4 — 12.

Рецензент д-р екон. наук, проф. Одес. нац. політехн. ун-ту Філіппова С.В.

Надійшла до редакції 20 жовтня 2010 р.